

BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE W PROCESIE GLOBALIZACJI

Magdalena DALECKA*, Anna ŁOŚ-TOMIAK*

* Wydział Ekonomii i Zarządzania, Uniwersytet Zielonogórski
e-mail: m.dalecka@wez.uz.zgora.pl
e-mail: a.los-tomiak@wez.uz.zgora.pl

Artykuł wpłynął do redakcji 04.03.2014 r., Zweryfikowaną i poprawioną wersję po recenzjach i korekcie otrzymano w maju 2014 r.

© Zeszyty Naukowe WSOWL

W artykule podjęto próbę analizy stanu bezpieczeństwa przez pryzmat procesów globalizacyjnych. Zdefiniowano zjawisko globalizacji i określono jego konsekwencje, z podkreśleniem skutków o charakterze społeczno-ekonomicznym. Opisano społeczną funkcję państwa oraz omówiono modele polityki społecznej, ze wskazaniem na model społecznej gospodarki rynkowej – właściwy dla większości państw członkowskich. Określono prawne i instytucjonalne podstawy polityki społecznej w UE. Dokonano charakterystyki zagrożeń dla bezpieczeństwa społecznego, będących wynikiem zmian geopolitycznych, ekonomicznych, kulturowych, etc., wynikających z globalizacji.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo społeczne, globalizacja, społeczna funkcja państwa, zagrożenia dla bezpieczeństwa

WSTĘP

Postępujący od wielu lat proces globalizacji jest trudny do jednoznacznej oceny. Ma wielu zwolenników, ale przez wielu jest również oceniany negatywnie. Rozpatrywać go można przez pryzmat korzyści związanych z otwartością rynków, przepływem informacji, kapitału i wiedzy. Można go także krytykować, koncentrując się na dysproporcjach w rozwoju regionów i społeczeństw. Wskazując na różnice w poziomie życia oraz różną absorpcję zmian jakościowych. Podkreślając uciążliwość kwestii społecznych, szczególnie rosnącego bezrobocia, procesów demograficznych, w tym niskiego przyrostu naturalnego, starzenia się społeczeństw oraz migracji, a także problemów energetycznych, czy ekologicznych.

Globalizacja określana jest w odniesieniu do zjawisk ogólnosiwiatowych. To historyczny i spontaniczny proces liberalizacji i postępującego wraz z nią scalania funkcjonujących rynków towarów, kapitału i siły roboczej oraz technologii i informacji w jeden współzależny rynek¹. Proces, dzięki któremu albo poprzez który zacierają się granice w odniesieniu do politycznych i społeczno-gospodarczych działań podmiotów. Zyskują na znaczeniu związki kooperacyjne oraz integracja struktur usługowo-

¹ G. Kołodko, *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008, s. 98–114.

produkcyjnych i handlowych. Zacieśnia się związek między nauką i techniką. Dzięki rozwojowi mediów, minimalizuje się znaczenie czasu i przestrzeni. Tworzy się możliwość budowy i koordynacji międzynarodowych systemów militarnych i pozamilitarnych².

Mający zarówno pozytywne, jak i negatywne konotacje, proces globalizacji wymusza na decydentach działania nie tylko, bądź nie tyle w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa zewnętrznego o charakterze zbrojnym, ale głównie skupia ich uwagę na potrzebach społecznych i dbałości o utrzymanie konkurencyjności i rozwoju gospodarczym regionów. Tak szeroko rozumiane bezpieczeństwo społeczne, staje się zatem priorytetem w działaniach rządów i modyfikuje definicję społecznej funkcji państwa.

Wobec tego, celem artykułu jest zdefiniowanie, odnosząc do istniejących modeli, społecznego wymiaru działania państwa oraz wskazanie podstawowych zagrożeń dla stanu społecznego bezpieczeństwa.

1. SPOŁECZNA FUNKCJA PAŃSTWA

Podstawowym podmiotem zobligowanym do dbałości o stan bezpieczeństwa społecznego i dążenia do wypracowania dobrobytu obywateli jest instytucja państwa. Struktury rządowe i samorządowe w różny jednak sposób identyfikować mogą swoją rolę i różnie podchodzić do kwestii i problemów społecznych, do ograniczania których są zobowiązane. Jest to uzależnione m.in. od kondycji ekonomicznej kraju, konstrukcji prawno-ustrojowej oraz przyjętego modelu polityki społecznej.

Termin „polityka społeczna” obejmuje bardzo szeroki obszar, którego granice są trudne do zdefiniowania. Poza różnymi przepisami na rynku pracy, gwarantującymi minimalną ochronę pracowników i ubezpieczenie społeczne, polityka społeczna obejmuje edukację i szkolenie, politykę mieszkaniową i ochronę zdrowia³.

Bezpieczeństwo społeczne może być realizowane w zgodzie z jednym z modeli. Dokonując ich klasyfikacji, analizie poddać należy zakres stosowania narzędzi socjalnych wobec ludności, czyli selektywność lub powszechność ochrony socjalnej. Ważna jest również dostępność do świadczeń i usług społecznych oraz ich jakość i poziom, w tym polityka w zakresie rynku pracy, oceniana poprzez pryzmat prawa do pracy i praw do zasiłku. Dla dokonania typologii istotny jest także udział administracji publicznej w zaspokajaniu potrzeb społecznych, a co za tym idzie, zakres i forma finansowania określonych dóbr czy usług⁴.

Preferując dany model polityki społecznej, państwa w różny sposób traktują kwestie związane z obsługą socjalną ludności. Zakładają różny udział poszczególnych jednostek i grup samoorganizujących się w zaspokajaniu swoich potrzeb i potrzeb lokalnego otoczenia, w realizacji zadań społecznych. Odmienne podchodzą również do

² Por. *Globalizacja polityki światowej*, pod red. J. Baylis, S. Smith, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2008, s. 20; A. Zorska, *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 14; *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, pod red. J. Rymarczyk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 417–418.

³ M. Dalecka, *Struktury zarządzające polityką społeczną w Unii Europejskiej*, [w:] *23 Międzynarodowe Sympozjum Naukowe Studentów i Młodych Pracowników Nauki. Suplement*, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2002, s. 71.

⁴ M. Książkowski, *Modele polityki społecznej*, Warszawa 1999, s. 8.

kwestii świadczenia pracy i praw z tym związanych. Ich działania mogą mieć charakter liberalny, konserwatywny lub socjalny. „Zróżnicowanie aktywności socjalnej państwa zależy od jego zasad prawnych i struktury społecznej, które w odniesieniu do jakościowo odmiennych układów pomiędzy państwem, rynkiem i rodziną tworzą podstawowe modele polityki społecznej”⁵.

Czytelnego zróżnicowania wymienionych teoretycznych konstrukcji polityki społecznej, poprzez określenie różnic i podobieństw, dokonał Mirosław Księżopolski⁶.

Za odpowiedzialną za występowanie problemów społecznych w modelu liberalnym i motywacyjnym uznał jednostkę, zaś w socjalnym – społeczeństwo. Rozwiązanie tychże kwestii leżeć powinno, w modelu liberalnym – w gestii jednostki, która konkurując na wolnym rynku lub korzystając z pomocy rodziny lub organizacji charytatywnych, jest w stanie zabezpieczyć się sama. Natomiast w modelu motywacyjnym i socjalnym obowiązek ten złożył na barki państwa, przy czym w pierwszym z nich państwo obowiązuje do uczestnictwa w powszechnym systemie ubezpieczeń, który jednak uwzględnia różnice w statusie społecznym wynikającym z aktywności na rynku, zaś w drugim państwo gwarantuje zaspokojenie potrzeb jako prawa obywatelskiego.

Różnice w traktowaniu mechanizmu rynkowego, jako powodującego zaspokajanie potrzeb, są następujące: w modelu liberalnym jest to najwłaściwszy, gwarantujący sprawiedliwy podział, uzależniony od indywidualnej aktywności, mechanizm, w modelu motywacyjnym również traktowany jako właściwy regulator życia społeczno-gospodarczego, przy czym uzupełnia go system obowiązkowych ubezpieczeń zależny od jednostkowych zasług i wydajności pracy, w trzecim z modeli akcentuje się jego nieskuteczność i niedoskonałość w zaspokajaniu społecznych potrzeb, stąd winien być zastąpiony przez państwową politykę społeczną.

W porównywanych modelach różna jest także interpretacja pojęcia solidarności społecznej, czy to traktowanej na zasadzie wzajemności, gdy kumuluje się środki i świadczy usługi na rzecz innych, widząc w tym własny interes, czy na zasadzie braterskości, gdzie pomoc udzielana jest według kryterium przynależności do wspólnoty a nie wkładu własnego klienta, bądź partykularnego interesu. W modelu liberalnym i motywacyjnym mówić można o występowaniu solidarności wzajemnej, natomiast w socjalnym o solidarności braterskiej, gdzie prawo do pomocy ma charakter uniwersalny, charakteryzuje wszystkich.

Występowanie praw socjalnych w modelu liberalnym jest ograniczone. Świadczenie pomocy nie jest obowiązkiem państwa i działających w nim podmiotów i innych obywateli, ale wynika z ich dobrej woli oraz uzależnione jest od udziału w prywatnym systemie ubezpieczeń. W modelu motywacyjnym prawa socjalne wynikają z obowiązku wykonywania pracy i opłacania składek, osobom zaś pozostającym poza rynkiem pracy należą się fakultatywnie. Z samej tylko przynależności do państwa wynikają prawa socjalne w modelu instytucjonalno-redystrybucyjnym.

⁵ L. Dziewięcka-Bokun, *Polityka społeczna wobec wyzwań nowoczesnego społeczeństwa*, [w:] *Systemowe determinanty polityki społecznej*, Wrocław 2000, s. 94.

⁶ M. Księżopolski, *Polityka społeczna. Wybrane problemy porównań międzynarodowych*, BPS, Katowice 1999, s. 101-109.

Stopień realizacji polityki społecznej w pierwszym z modeli jest marginalny. Osłonowe programy socjalne są szkodliwe dla gospodarki, sprzyjają lenistwu, zniechęcają do pracy, powodują obniżenie wydajności pracy, hamują indywidualną aktywność i dążenie do samodzielnego zaspokajania potrzeb. W modelu korporacyjnym dopuszcza się ingerencję państwa w sprawy socjalne, jednak w stopniu niezakłócającym swobodnie działającego rynku, poprzez zastosowanie techniki ubezpieczeniowej, która pozwala na odzwierciedlenie statusu społecznego i stażu pracy jednostki. W modelu opiekuńczym polityka społeczna uznawana jest za integralną część polityki państwa. Nie tylko sprzyja, ale jest warunkiem rozwoju gospodarki.

Dominującym świadczeniem socjalnym w modelu marginalnym jest pomoc społeczna (świadczenia selektywne), głównie w formie pieniężnej i ubezpieczenia prywatnego. Udział tych ostatnich w modelu korporacyjnym jest już bardzo niewielki, co wynika z powszechności i wysokiej stopy kompensaty obowiązkowych ubezpieczeń społecznych, przyjmujących również formę finansową. Natomiast świadczenia zaopatrzeniowe, uniwersalne, dostępne dla wszystkich obywateli są właściwe dla modelu socjaldemokratycznego. Kładziony jest tutaj nacisk na rozwój usług we wszystkich obszarach życia społecznego.

Redystrybucja dokonywana za pomocą polityki społecznej, w modelu liberalnym, ma charakter wertykalny, od grup społecznych osiągających wysoki poziom życia do słabszych materialnie, ale jej zakres jest nieduży. Występuje silne zróżnicowanie w statusie społecznym. Również redystrybucja wertykalna ma miejsce w modelu instytucjonalno-redystrybucyjnym, z tym jednak, że jej podstawę stanowi egalitaryzm społeczeństwa, dążenie do zrównoważenia stopnia zaspokajania potrzeb wszystkich jednostek. Inny charakter ma podział dochodu poprzez politykę społeczną w modelu motywacyjnym, w którym redystrybucja jest horyzontalna, pomiędzy fazami w życiu człowieka, czy też pomiędzy grupami społecznymi posiadającymi w danym momencie określoną właściwość, np. między chorymi a zdrowymi.

Realizacja polityki społecznej sprzyjać może integrowaniu się jednostek i grup, ale może też przyczyniać się do pogłębienia społecznych podziałów. W pierwszym z omawianych modeli, modelu marginalnym o integracji będącej skutkiem działania polityki społecznej trudno byłoby mówić. Wyraźnie widać tu zróżnicowanie pomiędzy dającymi i biorącymi, których to nie wiążą żadne wspólne interesy, i pomiędzy którymi dominują współczucie lub zawiść. Już w modelu motywacyjnym można mówić o integracji w ramach wspólnot ubezpieczeniowych, przy występującym jednak podziale na jednostki o silnej pozycji zawodowej, poprzez co mające możliwość pełniejszego zaspokojenia potrzeb na oczekiwanym poziomie oraz osoby niepozostające w stosunku pracy, korzystające ze świadczeń pomocy społecznej. Natomiast w modelu socjaldemokratycznym, występuje w miarę pełna integracja i wspólnota interesów, objawiająca się tym, że wszyscy, wedle możliwości, finansują system, ale też wszyscy z niego, w miarę potrzeb, korzystają.

Polityka społeczna w modelu rezydualnym zapewnia zaspokojenie potrzeb i interesów jednostkowych jedynie na minimalnym poziomie. Chcąc uzyskać wyższy standard życia, osoby zmuszone są do korzystania z oferty rynkowej. W modelu bezpieczeństwa socjalnego, system dóbr i świadczeń polityki społecznej rekompensuje utracone dochody osobom dotychczas wykonującym pracę oraz osobom podlegającym

ubezpieczeniu, zaś innym osobom gwarantuje standard minimum. W modelu opiekuńczym mówić można o wyrównanym standardzie zaspokojenia potrzeb.

Rodzaj i zakres realizowanej polityki społecznej zależy, w dużej mierze, od systemu jej finansowania, czyli między innymi od systemu podatkowego. Dla modelu liberalnego charakterystyczne są dość niskie obciążenia podatkowe i słaba progresja. O wyższych podatkach mówić można w odniesieniu do modelu motywacyjnego. Zaś w modelu dobrobytu społecznego progresja podatkowa i stopy podatkowe są bardzo wysokie.

Różna w poszczególnych modelach jest także kontrola społeczna systemu. Duże znaczenie odgrywa ona w modelu liberalnym, gdzie udzielenie pomocy zależy od tego, czy zainteresowany spełnia dane warunki. Ograniczone znaczenie kontroli społecznej ma miejsce w modelu motywacyjnym, dla którego właściwe są ubezpieczenia społeczne o charakterze roszczeniowym. Poprzez bezwarunkowy dostęp do systemu, bardzo ograniczone jest znaczenie kontroli społecznej w modelu instytucjonalno-redystrybucyjnym.

W modelu liberalnym charakterystyczne jest również to, że niewielką wagę przywiązuje się do polityki pełnego zatrudnienia, kwestie tego dotyczące pozostawione są wolnemu rynkowi. Nacisk na aktywność zawodową kładziony, ale tylko w odniesieniu do mężczyzn, jest w modelu motywacyjnym. Natomiast w socjaldemokratycznym, aktywne zawodowo powinny być zarówno kobiety, jak i mężczyźni, których praca jest konieczna ze względu na wysokie obciążenia fiskalne, a wynikający z niej, podział dochodów warunkuje wydatki socjalne.

Odmienność modeli jest także widoczna w odniesieniu do udziału podmiotów prywatnych w realizacji społecznych potrzeb. W szerokim zakresie świadczą dobra i usługi na rzecz ludności, uzupełniając, bądź wyręczając w tym względzie państwo, prywatne podmioty, tak komercyjne, jak i non-profit, w modelu marginalnym. Ograniczony udział komercyjnych podmiotów, ze względu na rozbudowany system ubezpieczeń społecznych, w zabezpieczeniu ludności, zauważyć można w systemie motywacyjnym. Nieco większa jest, w tym modelu, rola instytucji non-profit. Niski jest udział pozapaństwowych podmiotów w realizacji zadań socjalnych w modelu dobrobytu społecznego, w którym dostęp do świadczeń i usług, pozwalających na osiągnięcie wysokiego standardu zaspokojenia potrzeb jest gwarantowany przez realizację publicznych programów i projektów.

Wymienione modele polityki społecznej traktować należy jako konstrukcje idealne, a nie rzeczywiście realizowane w konkretnych państwach. Urzeczywistniany w poszczególnych krajach system społeczny jest najczęściej kombinacją wszystkich przedstawionych ujęć państwa dobrobytu. Stąd, dla dokonywania racjonalnych analiz należałoby wszystkie koncepcje traktować komplementarnie.

2. POLITYKA SPOŁECZNA W UNII EUROPEJSKIEJ

Polityka społeczna ma dwa oblicza. Z jednej strony, jest to działalność podmiotów Unii Europejskiej, państw członkowskich, samorządów i organizacji pozarządowych, która prowadzi bieżące działania osłonowe oraz zapobiega zagrożeniom społecznym. Takie postępowanie polega na przewidywaniu różnych sytuacji społecznych i skierowane jest na:

- poprawę warunków pracy i życia obywateli Unii;
- asekurację przed ryzykami życiowymi;
- wyrównywanie szans życiowych grup społeczeństwa ekonomicznie i socjalnie najsłabszych poprzez zwalczanie socjalnej izolacji (ekskluzji)⁷.

Działalność ta związana jest z prawami socjalnymi, które obejmują takie kwestie, jak: swobodę poruszania się i wyboru miejsca zamieszkania, zatrudnienie i wynagrodzenie za pracę, poprawę warunków życia i pracy, ochronę socjalną, swobodę zrzeszania się i negocjowania umów zbiorowych, kształcenie zawodowe, równe traktowanie kobiet i mężczyzn, informowanie, uwzględnianie opinii pracobiorców i współdziałanie, ochronę zdrowia i bezpieczeństwo w miejscu pracy, ochronę dzieci i młodzieży, ludzi starych, niepełnosprawnych.

Z drugiej strony, polityka społeczna to również nauka, która ma za zadanie stałe monitorowanie i diagnozowanie sytuacji socjalnej Unii. Zajmuje się też analizą zagadnień socjalnych, wyjaśnia przyczyny ich powstania, wskazuje możliwości rozwiązań dla Wspólnoty Europejskiej.

Kwestie socjalne mogą być rozpatrywane w trzech wymiarach:

- lokalnym - sprowadzają się do małej, ograniczonej przestrzeni społecznej, w której występują nierozwiązane problemy grupy ludności danej gminy, okręgu, powiatu;
- narodowym - obszar danego kraju;
- ponadnarodowym - np. cały obszar Unii Europejskiej⁸.

Do problemów znajdujących się w szczególnym centrum zainteresowania zalicza się: bezrobocie i ubóstwo, sytuację ludzi starych, kobiet lub młodzieży. Polityka socjalna dąży do wyeliminowania wszelkich przejawów dyskryminacji na rynku pracy, tym samym wchodząc w problematykę nierówności i wykluczania (ekskluzji) ze społeczeństwa ze względu na rasę lub płeć. Zajmuje się także jednym z kluczowych problemów UE, jakim jest bezrobocie oraz zapobiega narastającym obciążeniom narodowych budżetów wydatkami na ludzi starych, co dotyczy ubezpieczeń społecznych.

Ustawodawstwo Unii Europejskiej odnosi się do kwestii polityki społecznej w takich dokumentach, jak: Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (TWE) z 1957 roku, Traktat o Unii Europejskiej (TUE) z 1992 roku oraz traktaty akcesyjne⁹. TWE w artykule 2 przedstawia długą listę celów społecznych: wysoki poziom zatrudnienia oraz ochrony socjalnej, zakaz dyskryminacji kobiet i mężczyzn, podniesienie standardu i jakości życia, spójność ekonomiczna i społeczna oraz zachowanie solidarności pomiędzy krajami członkowskimi¹⁰. Artykuł 2 Traktatu o Unii Europejskiej na-

⁷ K. Głąbicka, *Polityka społeczna w Unii Europejskiej. Aspekty aksjologiczne i empiryczne*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2001, s. 23.

⁸ Tamże, s. 25.

⁹ G. Uścińska, *Międzynarodowe standardy i formy współpracy w polityce społecznej oraz ich wpływ na Polskę*, [w:] *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, pod red. Firlit-Fesnak G., Szyłko-Skoczny M., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 164.

¹⁰ S. Golinowska, M. Żukowski, *European social policy (supranational)*, [in:] *Diversity and Commonality in European Social Policies, The Forging of a European Social Model*, pod red. Golinowska S., Hengstenberg P., Żukowski M., Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 301.

tomiast pośród celów unijnych formułuje następujące: promocja postępu gospodarczo-społecznego, wysoki poziom zatrudnienia, wzmacnianie spójności społecznej i ekonomicznej oraz swobodny przepływ osób¹¹. Ponadto, biorąc pod uwagę ustanawianie standardów społecznych, warto wspomnieć o Wspólnotowej Karcie Podstawowych Praw Społecznych i Pracowników z 1989 roku oraz Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej podpisanej w 2000 roku. Pierwsza z nich, stanowiąca prawo do zabezpieczenia społecznego, reguluje rolę systemu pomocy społecznej skierowanej do osób niezdolnych do podjęcia pracy lub powrotu na rynek pracy, w przypadku nieposiadania przez nich środków utrzymania¹². Drugi dokument – Karta Praw Podstawowych UE – związana jest z gwarancjami praw człowieka i stanowi katalog wartości porządkujących życie społeczno-gospodarcze, do którego zalicza się przede wszystkim: godność, równość, wolność, solidarność, sprawiedliwość, subsydiarność¹³.

Podmiotami realizowanej polityki społecznej są osoby prawne, które posiadają kompetencje umożliwiające im podejmowanie działań na rzecz wyrównania szans życiowych ludzi potrzebujących lub (i) na rzecz poprawy ich położenia materialnego. Mogą one być klasyfikowane w kilku grupach¹⁴. Pierwsza klasyfikacja wyróżnia:

- podmioty państwowe (publiczne), które porządkują życie społeczne oraz tworzą osłony socjalne z uwzględnieniem ekonomicznych możliwości budżetu; ich zadaniem jest także wyrównywanie szans życiowych, co gwarantuje konstytucyjna zasada sprawiedliwości;
- podmioty pozarządowe, które uzupełniają poczynania instytucji państwowych na rzecz jednostek i grup upośledzonych socjalnie.

W przypadku Unii Europejskiej podział podmiotów polityki społecznej wygląda następująco:

- a) podmioty wspólnotowe, czyli instytucje i organy unijne, które podejmują kluczowe decyzje dla UE, wpływają na podział funduszy na cele socjalne, posiadają kompetencje ustawodawcze z zakresu wspólnotowego prawa socjalnego, ogłaszają programy socjalne, orzekają w spornych kwestiach socjalnych; ze względu na pełnioną funkcję wyróżniamy wśród nich podmioty o charakterze:
 - ustawodawczym - Parlament Europejski, Rada Unii Europejskiej;
 - wykonawczym - Komisja Europejska, Europejski Bank Inwestycyjny;
 - doradczym - Komitet Społeczno-Ekonomiczny, Komitet ds. Ochrony Socjalnej;
 - kontrolnym - Rzecznik Praw Obywatelskich;
 - sędziowskim - Trybunał Sprawiedliwości.
- b) podmioty wyspecjalizowane, które uzupełniają działania instytucji i organów wspólnotowych, angażując się w wiele projektów badawczych finansowanych z funduszy strukturalnych; przykładowe instytucje wyspecjalizowane działające w Unii Europejskiej to¹⁵:

¹¹ Tamże.

¹² G. Uścińska, *Międzynarodowe...*, op. cit., s. 165.

¹³ K. Głąbicka, *Polityka...*, op. cit., ss. 107-111.

¹⁴ J. Auleytner, *Instytucje polityki społecznej*, WSP TWP, Warszawa 1996, s. 10.

¹⁵ S. Golinowska, M. Żukowski, *European...*, op. cit., s. 300.

- the European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (EUROFOUND);
- the European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop);
- the European Training Foundation (ETF);
- the European Medicines Agency (EMA);
- the European Agency for Safety and Health at Work (EU-OSHA);
- the European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC);
- the Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA).

Aktualny dokument traktatowy – Traktat lizboński, który wszedł w życie z dniem 1 grudnia 2009 roku nadaje szczególne znaczenie wymiarowi społecznemu Unii Europejskiej¹⁶. Zapisy traktatowe nie wprowadzają znacznych zmian w obszar kompetencji Wspólnoty, pozostawiając tym samym kwestie opracowania i wdrożenia polityki społecznej w gestii poszczególnych państw członkowskich. Co istotne, mocą lizbońskiego dokumentu zmianie uległy trzy artykuły traktatów założycielskich:

- artykuł 3 TUE odwołuje się do pełnego zatrudnienia, postępu społecznego, walki z wykluczeniem społecznym i ochrony socjalnej jako celów UE;
- artykuł 9 TUE podkreśla konieczność uwzględniania wysokiego poziomu zatrudnienia, odpowiedniej ochrony socjalnej i zwalczania wykluczenia społecznego przy opracowywaniu i wdrażaniu polityk i działań UE;
- artykuł 152 TUE potwierdza istotę partnerów społecznych oraz podkreśla znaczący udział trójstronnego szczytu do spraw wzrostu i zatrudnienia (przedstawiciele Rady, Komisji i partnerów społecznych) w budowaniu dialogu społecznego.

Postanowienia dokumentu z Lizbony uznają wartość prawną Karty Praw Podstawowych UE. Ten zapis stanowi znaczny postęp w kwestiach socjalnych, nadając gwarancje praw socjalnych mieszkańcom terytorium Unii Europejskiej.

3. ZAGROŻENIA DLA BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO

Globalizacja daje szereg nowych, znaczących możliwości rozwoju, szans na podniesienie poziomu i jakości życia, możliwość swobodnego przepływu informacji, kapitału, wiedzy i zasobów ludzkich. Jednak przyczynia się jednocześnie do rozwarstwienia społeczeństwa, do rosnącej dysproporcji pomiędzy bogatymi, korzystającymi ze wszystkich profitów świata bez granic oraz biednymi, których możliwości przyswojenia i wykorzystania efektów postępu cywilizacyjnego są bardzo ograniczone.

Najbardziej widocznym i najsilniej odczuwanym społecznie skutkiem procesu globalizacji jest zjawisko bezrobocia, które może określać rynki lokalne i dla społeczności lokalnych stanowić problem i barierę rozwoju, ale również „wyrażać się upadkiem gospodarczym całych regionów, utratą źródeł dochodów przez znaczne grupy ludzi, zmianami w strukturze społecznej”¹⁷.

¹⁶ [online] [Dostęp 11.03.2013] Dostępny w internecie: http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/lisbon_treaty/ai0023_pl.htm.

¹⁷ H.P. Martin, H. Schumann, *Pułapka globalizacji*, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław 2000, s. 126.

Bezrobocie, którego polityczne, ekonomiczne i społeczne, znaczenie jest nie do przecenienia, określa poziom i dynamikę rozwoju gospodarek, wpływa na jakość życia, przekłada się na zjawisko ubóstwa, rzutuje na nastroje społeczne a także określa trwałość struktur państwa¹⁸. Wywołuje szereg negatywnych konsekwencji o charakterze indywidualnym. Tutaj wskazać należy na pogorszenie standardu życia bezrobotnych i ich rodzin, problemy z zagospodarowaniem wolnego czasu, ograniczenie lub zaniechanie uczestnictwa w życiu politycznym, kulturalnym i w życiu społeczności lokalnej, objawy depresyjne (smutek, przygnębienie, zniechęcenie, zubożenie) oraz zaburzenia zdrowia psychicznego, reakcje emocjonalne, w końcu, zaburzenia procesów poznawczych, czyli zniekształcony odbiór i przetwarzanie wrażeń¹⁹. Zjawisko bezrobocia wywołuje również skutki dla całego społeczeństwa. Stanowią je duże koszty świadczeń socjalnych, podwyższone podatki i składki ubezpieczeniowe, niewykorzystany potencjał ludzkiej pracy, poczucie zagrożenia bezrobociem ludzi zatrudnionych, nasilenie się społecznej patologii (np. agresja, rozpad tradycyjnych więzi rodzinnych, rozwody, alkoholizm), ograniczenie realizacji potrzeb, czemu towarzyszy silna frustracja, objawiająca się przede wszystkim w społecznych zachowaniach²⁰.

Globalizacja skutkuje rosnącą integracją i współzależnością między jednostkami działającymi globalnie, społecznościami oraz gospodarkami poszczególnych państw. Powodując konsekwencje na platformie społecznej, politycznej czy ekonomicznej, wywiera duży wpływ na zwiększenie handlu międzynarodowego oraz inwestycji zagranicznych. Silnie określa modernizację społeczeństw i gospodarek, znosząc bariery oraz coraz silniej określając współzależność nie tylko polityczną, ale ekonomiczno-społeczną między państwami. Promując konkurencję i wolny handel, daje podmiotom ekonomicznym możliwość pomnażania zysków. Pozwala przedsiębiorstwom, dla wypracowania jak najwyższych kwot, podejmować politykę ograniczania kosztów produkcji, co z reguły odbywa się poprzez obniżanie kosztów wykorzystania zasobów siły roboczej, czyli sprowadzanie płac i warunków pracy do poziomu najmniej kosztownego. Powoduje przepływ inwestycji i kapitału w regiony, gdzie efektywność pracy jest najwyższa. Zubaża w ten sposób inne regiony w wolne, dostępne dla określonej siły roboczej, miejsca pracy. Ma zatem wpływ na rozrost zjawiska bezrobocia, które z definicji „określić można, jako przesunięcie zasobów pracy ze sfery pracy do sfery bierności zawodowej, w której nie uczestniczy się w procesach pracy, biorąc natomiast udział w podziale produktu wytworzonego przez innych pracowników”²¹.

Poza tym, zjawisko bezrobocia, jako wynik zmian globalizacyjnych, generowane jest przez postęp techniczny i technologiczny, który coraz częściej umożliwia substytucję czynnika pracy – czynnikiem rzeczowym. Pozwala na przesuwanie czynności, które nie należą do priorytetowych i strategicznych dla podmiotów, poza firmę, co jest tańsze i w perspektywie skutkuje wysoką efektywnością ekonomiczną. Dotyczy to, dla przykładu, działań związanych z pracą przy komputerze, czy szeroko rozumianą – dzia-

¹⁸ Por. A. Łoś-Tomiak, *Bezpieczeństwo społeczne w dobie przemian cywilizacyjnych*, [w:] *Bezpieczeństwo personalne a bezpieczeństwo strukturalne państwa*, pod red. T. Grabińska, H. Spustek, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych im. gen. T. Kościuszki, Wrocław 2013, s. 109-113.

¹⁹ A. Bańka, *Bezrobocie. Podręcznik Pomocy Psychologicznej*, Wyd. Print-B, Poznań 1992, s. 64.

²⁰ H. Ratkiewicz, Z. Wójcik, *Przestępczość a bezrobocie*, [w:] *Bezrobocie w małych miastach*, pod red. R.B. Woźniak, Koszalin 1997.

²¹ Zob. M. Kabaj, *Strategie i programy przeciwdziałania bezrobociu. Studium porównawcze*, Warszawa, 1997.

łałnością umysłową, którą swobodnie wykonywać mogą pracownicy świadczący pracę w regionach o niższym poziomie wynagradzania pracy.

W zgodzie z polityką oszczędności pracy znajduje się również, wskazana przez procesy globalizacyjne, możliwość przenoszenia wytwarzania do krajów zaliczanych do tzw. rynków wschodzących, gdzie przewidywana stopa zwrotu z inwestycji jest często wyższa niż w krajach rozwiniętych oraz gdzie siła robocza jest tańsza, ale dysponująca odpowiednim kapitałem społecznym. Chociaż dotychczasowe doświadczenia nie do końca potwierdziły oczekiwania inwestorów, a kryzys ekonomiczny w krajach europejskich i Stanach Zjednoczonych odbił się również na potencjale gospodarczym Chin, Indii, Brazylii czy Rosji, to i tak owe rynki znacząco modyfikują globalny rynek pracy.

Innym źródłem problemów globalizacyjnych, ściśle określających bezpieczeństwo społeczne, są zmiany demograficzne. Silnie odczuwane, zarówno przez poszczególne jednostki, jak i społeczności lokalne i międzynarodowe, problemy rynku pracy, odbiją się na rzeczywistości globalnej również ze względu na zachodzące procesy demograficzne²².

Jednym z najpoważniejszych zagrożeń w tym zakresie jest, znacząca i wciąż utrzymująca się, zmiana struktury rodziny. Obowiązującym obecnie modelem jest rodzina z jednym, najwyżej dwójką dzieci. Wzrasta również liczba jednoosobowych gospodarstw domowych. Przyjęte w tym zakresie trendy wynikają z jednej strony z czynników gospodarczych, z drugiej – światopoglądowych, odnoszących się do otoczenia społecznego, w tym do takich kwestii, jak dezorganizacja społeczna, kapitał społeczny i więzi społeczne. Skład osobowy gospodarstw domowych określany jest jednocześnie przez czynniki ekonomiczne, związane z kosztami posiadania potomstwa i poczuciem braku stabilizacji finansowej oraz siły demograficzne, dotyczące spadku liczby urodzeń i małżeństw oraz procesów migracyjnych.

Inną, bardzo ważną, demograficzną konsekwencją zmian globalizacyjnych jest proces starzenia się społeczeństwa. Jest on skutkiem spadku liczby narodzin ze względów społeczno-ekonomicznych oraz zatrważająco zmniejszającej się płodności. A także wiąże się ze zjawiskiem obniżenia umieralności, na skutek rozwoju medycyny i profilaktyki zdrowotnej. Nieproporcjonalny udział osób starszych i młodych w strukturze społecznej wywołać może poważne konsekwencje w przyszłym potencjale pracy, a zatem nisko określić tempo wzrostu gospodarczego, wyrażonego potencjalnym PKB. Przewidywana, na skutek nadmiernych obciążeń związanych z wypłatą emerytur, obsługą zdrowotną i pielęgnacyjną osób starszych, destabilizacja budżetów stanowi bardzo poważne zagrożenie dla funkcjonowania państw rozwiniętych.

Odwrotna sytuacja ma miejsce w krajach biednych, gdzie liczba ludności jest zbyt wysoka. Liczba dzieci znacząco przewyższa liczbę osób w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym. Powoduje to wprowadzanie radykalnych, nawet drastycznych metod kontroli urodzeń. Przeludnienie, skutkujące konsumpcją środków dla realizacji potrzeb egzystencjalnych, ogranicza lub uniemożliwia zaspokojenie zwiększonych potrzeb w zakresie oświaty i ochrony zdrowia. To z kolei wywołuje wzrost analfabetyzmu, nie-

²² Raport ONZ *Główne trendy wpływające na rodzinę*, Major Trends Affecting Families, wydany przez DESA (Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych), Nowy Jork 2003.

dobór wykwalifikowanych zasobów siły roboczej, szerzenie się chorób, także wzrost patologii społecznych oraz klęskę głodu i niedożywienie ludności.

Niezwykle istotną konsekwencją zmian globalizacyjnych, dotyczącą demografii, są masowe ruchy migracyjne. Globalizacja ekonomiczna obejmuje takie zagadnienia, jak tworzenie się rynków globalnych, wolny handel, globalny podział siły roboczej i ulepszenie komunikacji. Trendy gospodarcze tego typu wzmocnią czynniki powodujące migracje. Spowodują one poważne zmiany na rynku pracy, które wpłyną na status pracy kobiet i, w związku z tym, na płodność i zakładanie rodzin²³. Deficyt siły roboczej w krajach rozwiniętych gospodarczo i społecznie, będący skutkiem niekorzystnych zmian w strukturze społecznej, wykształcić może falę imigracyjną z regionów o niskim potencjale ekonomicznym. Spowoduje to, prawdopodobnie, zmianę organizacji i środowiska pracy. Nastąpi akceptacja niższego poziomu wynagrodzeń, mniej korzystnych warunków zatrudnienia czy też wydłużenia czasu świadczenia pracy. Przyjąć można, że na skutek tak realizowanej polityki zatrudnienia, pojawią się napięcia i niezadowolenia społeczne ze strony lokalnych pracowników, którzy polec mogą w konkurencji z napływowymi zasobami pracy.

Migracje ze względów ekonomicznych, również ekologicznych, zmieniające strukturę globalnego rynku pracy, są tylko jedną z przyczyn masowych ruchów ludnościowych. Inne wynikają z „(...) katastrof humanitarnych, zjawisk dynamicznych, następstw wojen domowych, czystek etnicznych, kryzysów wewnętrznych oraz ruchów secesjonistycznych, będących głównym „źródłem” uchodźców i tzw. IDP (internally displaced people) osób zmuszonych do przemieszczania się wewnątrz terytorium danego państwa²⁴. Udział migracji z przyczyn pozaekonomicznych zmniejsza się w odniesieniu do wszystkich ruchów ludnościowych w skali globu. Jednak pozycja uchodźców w krajach przejściowych i docelowych nie jest dobra.

PODSUMOWANIE

Globalizacja wywiera wpływ na wszystkie sfery życia. Jest procesem, który trudno jednoznacznie ocenić. Niekiedy wywołuje nawet wzajemnie wykluczające się skutki. Jednocześnie przyczynia się do homogenizacji, jak i heterogenizacji społeczeństwa. Dotyczą jej zjawiska uniwersalizacji, czy unifikacji oraz dywersyfikacja kulturowo-cywilizacyjna. Charakterystyczne są dla niej zjawiska integracji i dezintegracji. Jej właściwością są ponadto osłabienie, a zarazem wzmocnienie poczucia własnej odrębności i tożsamości lokalnej, koncentracja władzy, jak również jej rozproszenie. O globalizacji można mówić w kontekście wzrostu biedy i wzrostu bogactwa. Globalizacja to zjawisko związane również z rozpowszechnieniem demokracji, ale także osłabieniem mechanizmów systemów demokratycznych, z jednej strony propagującym relatywizm i otwartość, z drugiej zaś pozwalającym na fundamentalizm czy fanatyzm.

²³ Tamże.

²⁴ M. Łuszczuk, *Globalizacyjne i demograficzne zagrożenia rozwoju społeczno-gospodarczego – implikacje dla Polski*, [w:] *Współczesne problemy demograficzne w dobie globalizacji – aspekty pozytywne i negatywne*, Studia Ekonomiczne, Katowice 2011, s.169.

LITERATURA

1. Auleytner J., *Instytucje polityki społecznej*, WSP TWP, Warszawa 1996.
2. Bańka A., *Bezrobocie, Podręcznik Pomocy Psychologicznej*, Wyd. Print-B, Poznań 1992.
3. Dalecka M., *Struktury zarządzające polityką społeczną w Unii Europejskiej*, [w:] *23 Międzynarodowe Sympozjum Naukowe Studentów i Młodych Pracowników Nauki. Suplement*, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2002.
4. *Decentralizacja funkcji społecznych państwa*, pod red. Hrynkiewicz J., ISP, Warszawa 2001.
5. Dziewięcka-Bokun L., *Polityka społeczna wobec wyzwań nowoczesnego społeczeństwa*, [w:] *Systemowe determinanty polityki społecznej*, Wrocław 2000.
6. *Globalizacja polityki światowej*, pod red. Baylis J., Smith S., Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2008.
7. Głąbicka K., *Polityka społeczna w Unii Europejskiej. Aspekty aksjologiczne i empiryczne*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2001.
8. Golinowska S., Żukowski M., *European social policy (supranational)*, [in:] *Diversity and Commonality in European Social Policies: The Forging of a European Social Model* (2009), ed. Golinowska S., Hengstenberg P., Żukowski M., Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
9. Harach M.E., *Gloalizacja – aspekty ekonomiczne*, [w:] „Oeconomia copernicana”, 20/2011.
10. Kabaj M., *Strategie i programy przeciwdziałania bezrobociu. Studium porównawcze*, Warszawa, 1997.
11. Kołodko G., *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008.
12. Księżpolski M., *Modele polityki społecznej*, Warszawa 1999.
13. Księżpolski M., *Polityka społeczna. Wybrane problemy porównań międzynarodowych*, BPS, Katowice 1999.
14. Łoś-Tomiak A., *Bezpieczeństwo społeczne w dobie przemian cywilizacyjnych*, [w:] *Bezpieczeństwo personalne a bezpieczeństwo strukturalne państwa*, pod red. Grabińska T., Spustek H., Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych im. gen. T. Kościuszki, Wrocław 2013.
15. Łuszczuk M., *Globalizacyjne i demograficzne zagrożenia rozwoju społeczno-gospodarczego – implikacje dla Polski*, [w:] *Współczesne problemy demograficzne w dobie globalizacji – aspekty pozytywne i negatywne*, Studia Ekonomiczne, Katowice 2011.
16. Martin H.P., Schumann H., *Pułapka globalizacji*, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław 2000.
17. *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, pod red. Rymarczyk J., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
18. Raport ONZ *Główne trendy wpływające na rodzinę*, Major Trends Affecting Families, wydany przez DESA (Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych), Nowy Jork, 2003.

19. Ratkiewicz H., Wójcik Z., *Przestępczość a bezrobocie*, [w:] *Bezrobocie w małych miastach*, pod red. Woźniak R.B., Koszalin 1997.
20. Rymśza M., *Aktywna polityka społeczna w teorii i praktyce*, [w:] *W stronę aktywnej polityki społecznej*, pod red. Kaźmierczaka T., Rymśzy M., Warszawa 2003.
21. Uścińska G., *Międzynarodowe standardy i formy współpracy w polityce społecznej oraz ich wpływ na Polskę*, [w:] *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, pod red. Firlit-Fesnak G., Szyłko-Skoczny M., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
22. Zorska A., *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
23. Żuber M., *Globalizacja a bezpieczeństwo państwa*, [w:] „Kształcenie obywatelskie w wojsku”, 1/2002, Ministerstwo Obrony Narodowej Departament Wychowania i Promocji Obronności, Warszawa 2002.
24. [online].[Dostęp 11.03.2013] Dostępny w internecie: http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/lisbon_treaty/ai0023_pl.htm.
25. „Myśl Socjaldemokratyczna”, 4/2001.

SOCIAL SECURITY IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

Summary

The article attempts to analyse the state of security in the context of globalization processes. The phenomenon of globalization has been defined and its consequences with emphasis on social and economic effects have been described. The social function of the state and models of social policy have been discussed with reference to the model of the social market economy, which is appropriate for most member states. The legal and institutional basis of the social policy in the EU has been defined. The authors present a description of threats to social security as an outcome of changes in geopolitics, economy, culture and other areas resulting from globalization.

Keywords: *social security, globalization, social function of state, threats to security.*

NOTY BIOGRAFICZNE

dr Magdalena DALECKA – adiunkt w Katedrze Zarządzania Bezpieczeństwem na Wydziale Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu Zielonogórskiego, politolog, anglista. Problematyka podejmowanych badań naukowych obejmuje stosunki międzynarodowe w zakresie bezpieczeństwa państw i podmiotów pozapaństwowych, funkcjonowania systemów bezpieczeństwa światowego, działania organów bezpieczeństwa publicznego.

dr Anna ŁOŚ-TOMIAK – adiunkt w Katedrze Zarządzania Bezpieczeństwem Wydziału Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu Zielonogórskiego. Swoje zainteresowania naukowe koncentruje wokół zagadnień związanych z szeroko rozumianą polityką społeczną. Zajmują ją przede wszystkim kwestie związane z rynkiem pracy oraz funkcjonowaniem sektora pozarządowego.

This copy is for personal use only - distribution prohibited.

